

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu õppekava

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Marta Karu

**KUIDAS NOOREST SAAB VANA: NOORTE JA EAKATE VANANEMISE
KOGEMUSED**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Reeli Sirotkina, MSW

Tartu 2018

AUTORIDEKLARATSIOON

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik bakalaureusetöös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Marta Karu

28.05.2018

ABSTRACT

The aim of this thesis is to interpret the experiences of younger and older people in relation to age-related social norms and their aging experiences. The age of a person is related to various social expectations and norms. Chronologization of lives labels people in certain categories to behave according to their calendar age. Life cycle describes human development and aging from birth to death. It is important to emphasize that elderly people are not a burden to society and aging does not have to mean illness, loneliness or misery. Age does not define a person and it is necessary to ensure equal rights and opportunities for people of all ages.

Based on the purpose of this thesis the author has raised the following research questions:

1. How do younger and older people describe aging process?
2. What do younger and older people think about describing age based on chronological and psychological age?
3. How do younger and older people describe their social bonding with each other in society?

The theoretical review of this thesis describes social norms and expectations based on life-cycle. Theoretical section explains the evolution of the status of elderly people in society and mark out the factors that influenced it. This review focuses on different age-related behaviours and ageism. In addition to that, theoretical part describes psychological aging as alternative option to describe persons age based on chronologization. This thesis values active aging and for that stereotypes of certain age must be broken and people in different age groups have to be connected to each other.

The second section of the thesis focuses on explaining the use of qualitative method in this research. It also describes research questions, participants in this thesis, data collection and analyse method. This dissertation also explains the method of using vignettes. The third part is analysis which is based on three focus-groups and three one-on-one interview material. Focus group interviews have been conducted with young people and individual

with the elderly. Analyse method is based on open coding principles. The forth part of this thesis summarises the results from analysis. The last part of this thesis and contains conclusion and suggestions.

The research results of this thesis show that younger people determine their age based on comparisons with others. They felt the need to follow social norms and expectations that describe their age. Younger and older people both felt that chronological age pressures age criterias and indicates that all people should age the same. Older people emphasized the importance of successful aging and how that process inquires to adapt with different life cycles. Younger people described that they would like to be more connected to older people in society but do not know possible opportunities for that to happen.

Keywords: chronological age, psychological age, chronologization of lives, ageism, stereotypes.

SISUKORD

ABSTRACT.....	3
SISSEJUHATUS	7
1 TEOREETILINE ÜLEVAADE.....	9
1.1 Elukaar	9
1.2 Vanus ja vananemise käsitlused	10
1.2.1 Veerandeakriis	12
1.2.2 Pensionipõlv.....	12
1.3. Vananemine ja ühiskond.....	13
1.3.1 Põlvkondadevaheline seotus	14
1.4 Vanustundlikkus.....	16
1.5 Vananemisele omistatud stereotüüpide tagajärjed	17
PROBLEEMIPÜSTITUS	19
2 METOODIKA	21
2.1 Metodoloogia valik	21
2.2 Andmekogumismeetod	21
2.3 Uurimuses osalejad	21
2.4 Uurimuse käik	22
2.5 Urija refleksiivsus	24
3 ANALÜÜS	26
3.1 Vanuse määratlemine – ebakindlus ja „kõrvale astumine“.....	26
3.2 Vanusega seotud ootused – oma võimaluste piires.....	28
3.3 Vanustundlikkus ja stereotüüpsed hoiakud – miks ei või täiskasvanud inimene olla lapsemeelne?	30
3.3.1 Vananemisega seotud hirmud– sellest pääsu ei ole	31
3.4 Vinjettide kasutamine – vabadus surra	32
4 ARUTELU	34
KOKKUVÕTE	37
LISAD.....	43

Lisa 1. Intervjuukava nooremate ja vanemate inimestega	43
Lisa 2. Koodipuu.....	47

SISSEJUHATUS

Inimese vanus on seotud erinevate sotsiaalsete ootustega, mida ühiskonnas rõhutakse ja seeläbi pidevalt taastoodetakse. Kronoloogilise vanuse määratlusest lähtumine võib inimeses tekitada pingeid sotsiaalsete ootuste järgmiseks. Ealine diskrimineerimine on maailmas tõenäoliselt kõige levinum diskrimineerimise viis, ometi pööratakse sellele vähe tähelepanu (Tambaum, 2016).

Elukaar kirjeldab inimese arenemist ja vananemist alates sünnist kuni surmani. Arvamus, et vanadus tähendab haiguseid, vaesust ja viletsust on üsna levinud, aga ometigi ei pruugi see nii olla (Saks, 1998). Oluline on mõista, et vanus ei pea defineerima inimese mina-pilti ja vajalik on tagada kõigile inimestele võrdsed võimalused elus. Aktiivsena vananemise arengukava aastateks 2013-2020 koostamist alustati Sotsiaalministeeriumi koordineerimisel 2012. aastal, mis oli Euroopa Liidus pühendatud aktiivsena vananemise ja põlvkondadevahelise solidaarsuse teemale, eesmärgiks vanusesõbraliku ühiskonna kujundamine ning vanemaealiste elukvaliteedi ja võrdsete võimaluste kindlustamine (Aktiivsena vananemise arengukava aastateks 2013-2020, 2013). Oluline on inimeste vanuselist defineerimist kirjeldada ja uurida kuidas noored tajuvad vananemist.

Inimese kuvandi kujunemisel on oluline roll kuidas vanemaealisi avalikkuses kujutatakse ning milliste teemadega seoses neist räägitakse (Aktiivsena..., 2013). Noortel on raske samastuda eakatega ja endale teadvustada, et vananemine protsessina ootab kõiki ees ja kogetakse sarnaseid etappe elus erinevatel perioodidel. Negatiivsed stereotüübid kõrgema vanuse kohta omistatakse juba noores eas ning inimene kannab neid endaga kaasas kuni jõuab ise vanemasse vanusegruppi (Tambaum, 2016).

Bakalaureusetöö teema on aktuaalne Eesti kontekstis, et vastava arengukava olulisust selgitada põhjalikumalt ning omaks võtta sealt tulenevaid põhimõtteid vananemise suhtes. Töös on olulised noorte arvamused vananemise suhtes, sest nemad mõjutavad kui ka kannavad endas vanemate inimeste kuvandit. Töö eesmärk on tõlgendada nooremate ja vanemate inimeste kogemusi nii vanusega kaasnevate sotsiaalsete ootuste suhtes kui ka lähtuda nende kirjeldustest vananemise protsessi osas.

Lähtuvalt töös püstitatud eesmärgist, toetun järgnevatele uurimisküsimustele:

- Millised on noortemate ja vanemate inimeste tõlgendused vananemise kogemustest?
- Mida räägitakse vanuse määratlemisel kronoloogilisest ja psühholoogilisest vanusest?
- Kuidas kirjeldavad noored ja eakad omavahelist seotust ühiskonnas?

Minu bakalaureusetöö jaguneb viieks osaks. Töö esimene osa annab lugejale teoreetilise ülevaate, mis kirjeldab elukaarega seotud sotsiaalseid ootuseid ja vananemise kuvandit ühiskonnas. Teoreetilise osa lõpus on probleemipüstitus ja sõnastatud bakalaureusetöö eesmärk ning uurimisküsimused. Teine töö osa kirjeldab uurimismeetodit ja empiiriliste andmete kogumise protsessi. Kolmandas osas on esitatud intervjuude kaudu kogutud materjali analüüs, mis on kategoriseeritud läbi vastuseid iseloomustavate tunnuste. Töö neljas, arutlev osa, kirjeldab kogutud materjali ja selle põhjal tehtud järeldusi. Töö viimane osa võtab uurimuse kokku ja koosneb ettepanekutest noorte ja eakate omavahelise seotuse suurendamiseks.

1 TEOREETILINE ÜLEVAADE

Teoreetilise ülevaate olen jaotanud viieks suuremaks alapeatükiks, millest esimene kirjeldab elukaart ja sotsiaalseid ootuseid toetudes eluperioodidele. Teine alapeatükk keskendub erinevatele vanusekäsitlustele ning vananemise määratlustele. Kolmas alapeatükk kirjeldab eakate staatuse kujunemist ühiskonnas ning selgitab, millised tegurid seda mõjutanud on. Ülevaate neljas alapeatükk selgitab vanustundlikkust. Viies ehk viimane alapeatükk kirjeldab stereotüüpide kujunemist ja diskrimineerimise mõju inimese mina-pildi kujunemisel.

1.1 Elukaar

Elukaar on inimese elu tervikuna, alates sünnist ja lõppedes surmaga. Elukaare perioodid keskenduvad inimeste mentaalsele kapitalile, neid ümbritsevale kultuurile ja keskkonnale (Cooper, Kirkwood, 2014). Inimeste elukaared on erinevad, sest seda kujundavad nende tegevused ja kogemused eluteel. Settersten, Jr (2003) annab ülevaate elukaare kirjelduse viiest põhimõttest, milleks on:

- 1) inimese areng ja vananemine kui elukestev protsess;
- 2) inimese tegevuste varieerumine lähtudes piirangutest ja valikutest;
- 3) ühiskondlik keskkond ja selle interpreteerimine;
- 4) ajastuse printsiip inimese elus;
- 5) inimeste omavaheline seotus ja sotsiaalsed suhted.

Eluperioodid on seotud ühest arenguetaapist teise liikumisega. Saks (2016) jaotab eluperioodid lapseeaks, mis kestab kuni 14. eluaastani, noorusiga on vahemikus 15.-44. aastat, keskeas olevad inimesed 45.-65. eluaastat ning eakate rühma kuuluvad 65.aastased ja vanemad. Autor määrab eakad kolme vanuserühma: noor vana (65.-74.aastat), vana (75.-84. aastat) ning väga vana (85. aastased ja vanemad). Eluperioodid muutuvad, sest vanemaealiste osakaal ühiskonnas suureneb. Richardson ja Barusch (2010) toovad välja, et järgmisel sajandil võib keskiga olla vanuses 50. ja 69. eluaastat.

Iga eluperiood kaasab endas eale iseloomulikke sotsiaalseid ootuseid. Kahekümnendatele eluaastatele omaseid sotsiaalseid ootuseid kirjeldab õpingute lõpetamine, tööelu algus, elukaaslase leidmine ja pere loomine (Saks, 2016). Autor (2016) kirjeldab eitsmekümnendatele eluaastatele omased ootused, milleks on iseseisvalt eluga hakkama saamine ning traditsioonide arendamine ja edasikandmine. Kaheksakümnendate ja rohkemate eluaastate sotsiaalsed ootused tuginevad jõukohasele osalemisele ühiselus ja noortele elukogemuste edasiandmisele (Saks 2016).

Inimese individuaalne elukaar on struktureeritud sotsiaalsetest mõjudest ja valikutes elus (Settersten, Jr, 2003). Noortel ja eakatel on oluline kohaneda muutustega ning läbida arenguetaapid, et eesootavad perioodid kulgeksid võimalikult harjumuspäraselt. Eriksoni (1980) psühhosotsiaalne teooria selgitab, kuidas iga perioodi positiivne lahendamine aitab tulla toime ka järgnevate perioodidega.

Terviklikkuse kogemine tähendab realistlikku suhtumist elusse ja surma eeldusena, et varasemad arenguastmed on sujuvalt läbitud (Erikson, 1980). Autor (1980) kirjeldab, et terviklikkuse saavutamiseks peab inimene hindama iseennast ja läbitud eluetappe. See on oluline protsess, et inimene kohaneks uues eluetapis ja järjepidevalt ennast arendaks.

1.2 Vanus ja vananemise käsitlused

Vanus on suhteline kontseptsioon, mis luuakse paralleelselt nii personaalselt kui ka sotsiaalselt (Hess, Markson, Stein, 2000). Edukas vananemine tähistab eelkõige füüsilist, vaimset ja sotsiaalset heaolu vanemas eas (Saks, 2016). Seda saab defineerida tuginedes vaimsele ja füüsilisele tervisele, kõrgele kognitiivsele võimele ja ühiskondlikule seotusele (Kiyak, Hooyman, 2011). Proaktiivse eduka vananemise teooria mõtted pärinevad 20.sajandi keskelt, kui hakati rõhutama, et edukat vananemist tuleb valmistada ette kogu elu – õnnelik elu vanas eas on autasu hästi elatud aastate eest (Saks, 2016).

Saks (2016) kirjeldab kronoloogilist vanust kui inimese elatud aastate arvu. Vanust saab määratleda tuginedes inimese elatud aastatele, aga sageli ei piisa sellisest määratlusest, et inimest tervikuna kirjeldada. Baars (2007) kirjeldab, et vananemine tähendab elamist muutuvast kehalisest, sotsiaalsest ja personaalsest maailmast ja seetõttu ei saa inimest määratleda vaid kronoloogilise vanuse alusel. Põhjusena selgitab autor (2007), et inimese

elatud aastate arv peaks sellisel juhul iseloomustama vananevaid inimesi või üldiselt kõiki samas vanuses olevaid inimesi. Lisaks kronoloogilisele määratlusele saab kasutada ka teisi vanuse käsitlusi. Saks (2016) on toonud välja kolm alternatiivset vanuse määratlust:

Sotsiaalne vanus toetub ühiskonnas väljakujunenud ootustele erinevas eas inimeste käitumisele ja sotsiaalsetele rollidele;

Funktsionaalne vanus näitab, mida inimene suudab ja soovib teha, milliste inimestega läbib ja millistes hobi-või ühistegevustes osaleb. Funktsionaalne vanus ühendab inimese bioloogilise, psühholoogilise ja sotsiaalse vanuse;

Psühholoogiline vanus või subjektiivne vanus väljendab seda, kui vanana inimene ise end tunneb.

Vananemise protsessi võib vaadelda kui rollidest loobumist või uute eluperioodidega kohanemist. Vananemise teooriate käsitlused võivad eakatele rõhuda teatud käitumise ja olemise norme, mille järgi nad ennast kujundavad. Näiteks ei pea vanem inimene sobilikuks alustada mõne hobitegevusega, millest huvituvad paljud noored. Vananemise lähtekohad on ajas pidevalt muutunud ning täiustunud vastavalt sellele kuidas ühiskond muutub.

Tagasitõmbumise teooria kirjeldab vananemist eduka tagasitõmbumisena aktiivsest elust ning ettevalmistumist surmaks (Saks, 2016). Selline vananemise teooria võib tekitada noortes hirmu, sest keskendub elu lõppemisele vanemas eas. Tänapäeval jääb tagasitõmbumise teooria eduka vananemise põhimõtetest kaugeks, sest eesmärgiks on vanemana olla aktiivne ja elada täisväärtuslikku elu. Saks (2016) nentis, et teooria oli populaarne 1960.aastatel, mil arvati loomulikuks, et eakad loobuvad paljudest tegevustest, sotsiaalsest osalemisest ning suhetest.

Psühholoogilise vananemise teooria peab vananemisega seotud kaotuste teket loomulikuks osaks elus ning edukuse määrab oskus kaotustega toime tulla (Saks, 2016). Psühholoogiline vananemine kirjeldab, kuidas inimese subjektiivne iga seostub mõttega oma eadusest, mis selgitab aja suhtelisust (Tulva, Viiralt, 2003). Autorid (2003) kirjeldavad, et psühholoogiline vananemine on seotud kogemusliku vananemisega, mis

tähendab inimese subjektiivseid hinnanguid oma võimetele ja võimalustele, tegevusvõimele, eluga rahulolule ja õnnelikkusele. Edukaks vananemiseks ja edaspidiseks arenguks on oluline edukas funktsioneerimine, et inimene suudaks kaotuste tingimustes saavutada maksimaalset edu ja minimaliseerida puudujääke (Saks, 2016). Tuginedes vananemise kirjeldamise osas teooriatele on oluline tähtsustada inimeste personaalseid kogemusi vanemaks saamisel. Aina enam kaldutakse vanadust ja vananemist määratlema sellisena nagu vananev inimene seda kogeb (Tulva, Viiralt, 2003).

1.2.1 Veerandeakriis

Noorust iseloomustavad erinevad valikud ja võimalused, mille kaudu enda elu kujundada. Veerandeakriis on „tärkava täiskasvanu“ periood, mis keskendub vanusele 18. kuni 25. eluaastat (Arnett, 2000). Autor (2000) selgitab, et „tärkav täiskasvanu“ ei defineeri ennast lapsena, aga samas ei määratleta ennast ka täiskasvanud inimesena. Suutmatus ennast defineerida põhjendab rollisegadust, mida kahekümnendates noored sageli tunnevad enda vanuse osas. Kirjeldatud perioodi iseloomustatakse ajana, kui noortel on mitmeid erinevaid võimalusi tuleviku kujundamisel, aga tulevikuga seoses pole tehtud kindlaid otsuseid (Arnett, 2000).

18. aastaselt saavad inimesed Eestis legaalsele õigustele tuginedes täiskasvanuks. Eelnevate põlvkondade näitel oli 18. eluaastat ja varased kahekümnendad ajaks, millal abielluti, loodi perekond või töötati täiskohaga (Robinson, Wright, Smith, 2010). Tänapäeval on need rollid ühiskonnas edasi lükkunud kaugemasse vanusesse, aga vanusega seotud sotsiaalsed ootused survestavad noori ikkagi. Seetõttu tunnevad paljud noored segadust enda staatuse osas kirjeldades, et mõnes mõttes tuntakse ennast noorena ja samas vanana (Arnett, 2000).

1.2.2 Pensionipõlv

Pensionipõlve defineeritakse töötamise formaalse lõpetamisena, olles üks olulisemaid inimese elumuutuseid (McDonald, Wanner, 1990). McDonald (2011) kirjeldab vanaduspensionile mineku definitsiooni, mis põhineb autasul vanematele töötajatele, et tunnustada pikaaegset pühendumist tööle. Pensioniiga ei pea olema seostatud kognitiivsete võimete langusega vaid väärilise puhkusena ühiskondliku panuse eest. Pensionile jäämine

võib inimese jaoks tähendada ka pääsu ebameeldivast tööst, mis teda vaimselt ja füüsiliselt koormab (Sheppard, 1976).

Sotsiaalne iga kirjeldab muutuseid, mis vananedes toimuvad ühiskondlike ülesannete täitmises, õigustes ja kohustustes ning rollides, mida eakad on endale võtnud ja mida teised inimesed neile omistavad (Tulva, Viiralt, 2003). McDonalds (2011) selgitab, kuidas vanaduspensionile jäämine on muutunud elukaare viimaseks osaks ja kujundab vana ea definitsiooni, olles lõppetapiks, mis tuleb peale hariduse omandamist ja töötamist. Iga eluperiood ja elumuutus vajab edukat kohanemist uue olukorraga. Minnes pensionile peavad paljud eakad tegelema rollide kaotuse ja vahetusega (Tambaum, 2016).

Rolliteooria selgitab, kuidas rollid on seotud inimese staatusega (Biddle, 1979). Neugarten ja Hagestad (1976) kirjeldavad olukorda, kus inimene, kes sõltuvalt vanusest saab pensioni, stigmatiseeritakse ühiskonnas vanana. Majanduse ümberstruktureerimise tulemusel on pensioniea paindlikkus prioriteediks. Pensionipõlv ei peaks olema defineeritud tuginedes kronoloogilisele vanusele vaid protsessina, millel ei ole kindlat algust ega lõppu (McDonald, 2011). Selline individuaalsetele eelistustele põhinev käsitlus võib muuta ülemineku ühest etapist teise eakate jaoks lihtsamaks. Eakatel on võimalik pensionile minna ajal, kui nad ise selleks valmis on. Seeläbi ei seostu vananemine või vanaks saamine pensionile minemisega.

1.3. Vananemine ja ühiskond

Sotsiaalne süsteem kirjeldab sotsiaalseid rolle, kultuuri ja kommunikatsiooniviise ning kuidas nende tegurite kaasabil inimene ühiskonda asetub (Erikson, 1980). Vananemist ja vanadust peetakse tänapäeval järjest rohkem ajaloo ja kultuuriga seotud nähtuseks (Tulva, Viiralt, 2003).

Eelajaloolistel ja agraar-põllumajanduslikel aegadel olid eakad kõrgelt austatud (Nelson, 2005). Nooremad mõistsid, kuidas eakatelt on palju õppida tänu nende suurele elukogemusele. Eakate kuvandi muutuse põhjustena saab välja tuua kaks murdepunkti vanemaeliste staatuse kujunemisel. Staatus on Rosow (1976) definitsioonile tuginedes inimestele omistatud kirjeldused, mis määravad indiviidi õigused ja kohustused.

Esimese muutusena kirjeldavad Branco ja Williamson (1982) trükipressi läbimurret, mis rõhutab, et põlvkondade ajaloost, kultuurist ja traditsioonidest oli sellisel juhul võimalik lugeda raamatutest ning langes eaka kui ajaloolase roll enda lähiringkonnas. Teise muutusena toob Stearns (1986) välja, et eakate tähtsust ühiskonnas kahjustas tööstuslik revolutsioon, mis nõudis suuremat mobiilsust perekondades, sest tekkis vajadus kolida vastavalt töökohale. Autori (1986) arvates vähenes seetõttu ka põlvkondade vaheline üheskoos elamine, mis ka tänapäeval muutub järjest harvemaks nähtuseks.

Suured muutused tervishoius tekitasid oodatava eluea pikenemist, aga ühiskond ei suutnud eakate kasvava populatsiooniga sama kiirelt kohaneda (Nelson, 2005). Autor (2005) selgitab, et eakate füüsiliste võimete puudujääki ei osatud rakendada teistsugustes töövõimalustes. Seetõttu on tekkinud vanematest inimestest kuvand ühiskondliku koormana. Eakate ühiskondliku rolli mõistmiseks on vaja teada nende võimalusi aktiivses ühiskonnaelus osalemisel (Tulva, Viiralt, 2003).

Postmodernses ühiskonnas saavad vananemine ja vanadus uue sisu, mis erineb modernse industriaalühiskonna vanaduskäsitlusest (Tulva, Viiralt, 2003). Elukaare etapid on ümberkujunemas võrreldes varasema käsitlusega. Muutused inimeste käitumises ning ühiskonna ootused teatud vanuses inimestele peavad teineteisega kohanduma. Samas tuleb väärtustada kauem elanud inimeste kogemusi, teadmisi ja sotsiaalseid oskusi, mille Tulva ja Viiralt (2003) on defineerinud eakapitalina.

Henretta ja O'Rand (1999) tähtsustavad inimestele rohkemate võimaluste pakkumise vajalikkust, et oleks võimalik osaleda ühiskondlikes tegevustes ja sotsialiseeruda erinevates vanustes inimestega. Autorid (1999) põhjendavad, kuidas aktiivse osalemise tulemusel oleks mitmed elusündmused ja tegevused ühiskonnas järjest enam aksepteeritud, mis varasemalt olid sobimatud teatud elukaare etapile. Seeläbi ei tekiks grupeerimist tegevustes, mis oleks sobilikud noorematele või vanematele inimestele.

1.3.1 Põlvkondadevaheline seotus

Nooremad seostavad vanemaid inimesi surmaga ja see võib olla põhjuseks, miks nad ennast eakatest kaugendavad (Nelson, 2005). Autor (2005) selgitab, kuidas noored seeläbi

eitavad, et ka nemad on tulevikus eakad ja peavad surelikkusega leppima. Negatiivsed hoiakud vanemate inimeste suhtes on noorte jaoks kaitsereaktsioon vananemise osas. Edward ja Weltzer (1996) selgitavad, et kui inimesed puutuvad kokku teistega, kes ohustavad nende mina-pilti, siis nende hoiakud on ohustavate inimeste suhtes negatiivsemad.

Noorte ja eakate omavaheline kokkupuude on oluline, sest sidus ühiskond võimaldab kõigil selle liikmetel olla austatud ja aktiivselt tegevustesse kaasatud. Põlvkondadevahelised vähesed kokkupuuted ja vanemaealiste ühekülgne kujutamine soodustavad vanuseliste eelarvamuste ja stereotüüpide teket (Aktiivsena..., 2013). Põlvkondadevahelisi erinevusi on põhjustanud ühiskonna kiire areng (Tulva, Viiralt, 2003). Erinevate institutsionaalsete korralduste (näiteks haridussüsteem, tööturg, hoolekandetasutused) kaudu tekib pigem vanuseline eraldamine kui erinevate põlvkondade lõimimine ja koostegutsemise soodustamine (Aktiivsena..., 2013). Oluline on samaväärselt tähtsustada igas vanuses inimeste osalust ühiskonnaelus.

Põlvkondadevaheline suhtlemine on olnud keerukas läbi aegade, kuid meediakultuuri ja digiajastu kiire arengu tõttu on see muutumas veelgi komplitseeritumaks (Tulva, Viiralt, 2003). Põlvkondadevahelised erinevused on paratamatud võttes arvesse erinevates kultuuriruumides üles kasvamist. Põlvkondade koostöö edendamiseks on vajalik leida kahe grupi üksteise täiendamise võimalusi, mitte rõhutada põlvkondade erinevusi (Tambaum, 2016). Arvestades vanemate inimeste võimalikku vaba aja ressursi, on tõenäoliselt tegemist potentsiaalse sihtrühmaga uute vabatahtlike värbamisel, kuid nende teadlikkus vabatahtlikust tegevusest on noorematest inimestest oluliselt madalam (Aktiivsena..., 2013). Vajalik on luua võimalusi, et eakad oleksid rohkem ühiskondlikult kaasatud. Oluline on, et kõik ühiskonnaliikmed aksepteerivad lähitulevikus vananevat ühiskonda, suhtuvad eakatesse sallivalt ja omandavad seeläbi soodsa hoiaku ka enda vananemise suhtes (Tulva, Viiralt, 2003)

1.4 Vanustundlikkus

Vanustundlikkus (ing. k. *ageism*) on vanuselisel määratlemisel ja kategoriseerimisel põhinev suhtumine ja käitumine (Aktiivsena..., 2013). Vanustundlikkus ei ole seotud ainult vanemate inimestega vaid ka noortega ning kuidas noorematel on raske ennast teiste ees kehtestada. Noorte puhul saab lähtudes vanusest tuua välja elukogemuse puudumise, mis noori alavääristab. Nelson (2005) kirjeldab, kuidas noori ja vanu inimesi stereotüpiseeritakse rohkem kui keskealisi inimesi.

Inimesed omistavad endale elutee jooksul erinevaid rolle, mis kirjeldavad neid sotsiaalsete isikutena ning iga roll on seotud teatud vanuse või eluetapiga (Cottrell, 1942). Vanuseline norm on vanusega seotud eeldus inimese võimekuse ja piirangute kohta (Kiyak, Hooyman, 2011). Samuti kujundab ühiskond vanuseliseid norme sotsialiseerumise kaudu, mis muutub elukestvaks protsessiks (Kiyak, Hooyman, 2011). Autorid (2011) selgitavad sotsialiseerumist, kuidas inimesed õpivad uusi rolle, kohanevad muutuvate rollidega, loobuvad vanadest ja õpivad, millised sotsiaalsed ootused on vanusele kohased ning seeläbi integreeruvad ühiskonnas.

Elder (1998) kirjeldab 1960. aastatel populaarsust kogunud perekonna tsükli mudelit, mis selgitas elus tulevaid sündmuseid konkreetset määratletud etappide põhjal. Näiteks õige aeg kooli lõpetamiseks, elukaaslase leidmiseks või perekonna loomiseks. Inimese individuaalsed otsused seoses hariduse, töötamise või perekonna loomise osas võivad saada eakaaslaste poolset kriitikat, sest valikud ja nende ajastus ei ole kooskõlas ühiskondlike normidega (Baars, 2009). Autor (2009) selgitab, et grupeerimine kronoloogilisest vanusest lähtuvalt toob kaasa erinevaid konflikte, sest inimeste võimed ja vajadused vastanduvad neile omistatud eelarvamuste või reeglitega. Sotsiaalne keskkond hõlmab inimesi ja inimrühmasid, kellega indiviid läbib kui ka funktsioone, mida inimene täidab vastavalt rühma taotlustele ja väärtushinnangutele (Tulva, Viiralt, 2003). Kirjeldatav keskkond ei soodusta inimese enda personaalsest huvist lähtumist oma elu kujundamisel. Oluline on aksepteerida kõiki inimesi olenemata nende individuaalsetest otsustest või valikutest.

1.5 Vananemisele omistatud stereotüüpide tagajärjed

Inimesed jälgivad enda perekonna-ja ühiskonna liikmeid ning teevad sellest tulenevaid üldistusi teatud rühmadele (Kyak ja Hooyman, 2011). Autorid (2011) põhjendavad, et eakatele omistatud stereotüübid võivad mõjutada noore inimese ettekujutust enda vananemise protsessist.

Stereotüüp on üldistatud püsiv mulje mingisugusest nähtusest või teatud grupi omadustest ja käitumisest, mis on tegelikkusega võrreldes moonutatud või vastab tegelikkusele vaid vähesel määral (Aktiivsena..., 2013).

Diskrimineerimine on protsessi tulemus, milles konkreetset inimest, inimgruppi või inimkategoriat eristatakse spetsiifiliste tunnuste alusel ja sellist eristamist nähakse sotsiaalselt ebaõiglasena (Tambaum, 2016).

Vanadusele ja eakatele inimestele mõeldes tulevad inimestel eelkõige meelde negatiivsed omadused (Tulviste, 2016). Negatiivsed stereotüübid vanaduse ja eakate inimeste suhtes mõjutavad vanemate inimeste enda elu, ühiskondlikku osalust kui ka nende tervist ja käitumist. Stereotüüpse käitumise põhjuseid võib selgitada ühiskonnas valitsevate normidega (Tambaum, 2016). Sotsiaalsete normide kohaselt käitumine kindlustab inimestele ühiskonnapoolse heakskiidu. Nelson (2005) tugineb Grant (1996) stereotüüpide mõtestamisele kirjeldades, kuidas eakad usuvad ja käituvad vastavalt neile omistatud stereotüüpidele, mis omakorda säilitab ja taastoodab sildistamist ja suhtumist vanematesse inimestesse.

Negatiivsed stereotüübid mõjutavad ka eakatega kokku puutuvate inimeste hoiakuid ja käitumist (Tulviste, 2016). Noored, kellel on kujunenud vananemisest negatiivne üldmulje võivad tahtlikult vanemate inimestega kokkupuudet vältida. Arluke ja Levin (1984) selgitavad, et eakatega suhtlemisel lihtsustatud keelt kasutades või pidevat abi pakkudes, aksepteerivad ja usuvad eakad, et nende rolliks ei ole enam iseseisev ja ühiskondlikult panustav täiskasvanu. Pidev abi pakkumine vanemale inimesele võib tema iseseisvust ja selle olulisust inimese jaoks vähendada. Sageli ei suhelda eakaga vaid räägitakse temast kolmandas isikus või pöörduetakse kaasasoleva inimese poole (Tulviste, 2016). Pidev

vanuseline eelarvamus ja vanaks tembeldamine tekitab inimeses "vanemat" käitumist ja "vanemat" mina-pilti ehk arusaama endast (Nelson, 2005). Vajalik on soodustada inimeste iseseisvust ning lähtuda inimesega suheldes tunnustest, mis ei tugine vanusele.

PROBLEEMIPÜSTITUS

Ühiskonnas on kujunenud vanuselised eeldused, mida kronoloogiline vanuse määratlus kinnistab. Eale iseloomulikud sotsiaalsed normid ja ootused on probleemiks, kui vanus kujundab inimeste mina-pildi ja elutee. Oluline on tagada inimestele võrdsed võimalused aktiivseks ühiskonnaelus osalemiseks olenemata nende vanusest.

Vananemisega kohanemisel on eluetappide vaheline üleminek sageli raske nii noorte kui ka eakate jaoks. Vananemine peab olema väärikas ja teiste poolt toetatud loomulik protsess. Eesti ühiskonnas nähakse eakaid esmajoones sotsiaalprobleemide seisukohast (Tulva, Viiralt, 2003). Negatiivne kuvand eakate suhtes tekitab noortes hirmu vananemise kui protsessi suhtes.

Aktiivsena vananemine eeldab kultuurilist muutust kogu ühiskonnalt, sealhulgas üldise vanustundlikkuse, vanuseliste eelarvamuste ja stereotüüpide ning vanuselise diskrimineerimise vastu võitlemist (Active Ageing ... WHO, 2002). Ühiskonna vananemisega seotud väljakutsed on eakate iseseisva toimetuleku kindlustamine, põlvkondadevahelise koostöömise tagamine, ealise diskrimineerimise vältimine ning üleminek aktiivsele eapoliitikale kui sotsiaalpoliitika olulisele osale (Tulva, Viiralt, 2003). Inimeste kuvand sõltub sellest, kuidas teised seda määravad. Nooremate ja vanemate inimeste omavaheline seotus on vajalik, et elimineerida mõlemale omistatud stereotüüpe ja tulemusena olla ühiskonnas integreeritud.

Uurimuse eesmärk on mõista inimeste kogemuste kirjeldusi vananemisest, lähtudes inimeste individuaalsetest vanuselistest tunnetustest. Uurimistöö kirjeldab probleemidena: 1) inimese defineerimist lähtudes vaid kronoloogilisest vanuse määratlusest, 2) ealistest stereotüüpidest lähtumist ning 3) noorte ja eakate omavahelist kaugenemist ühiskonnas.

Lähtudes probleemiseadest tuginen enda uurimustöös järgnevatele uurimisküsimustele:

- Millised on noortemate ja vanemate inimeste tõlgendused vananemise kogemustest?
- Mida räägitakse vanuse määratlemisel kronoloogilisest ja psühholoogilisest vanusest?
- Kuidas kirjeldavad noored ja eakad omavahelist seotust ühiskonnas?

2 METOODIKA

Metoodika peatükis kirjeldan uurimismeetodi valikut, andmetekogumise meetodit ja uurimuses osalejaid. Selgitan enda bakalaureusetöö uurimuse käiku ning tulemuste tõlgendamiseks rakendatud analüüsimetodeid.

2.1 Metodoloogia valik

Bakalaureusetöös kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit, mis haakub töö eesmärgiga ja võimaldab uurimuses osalejatel jagada nii enda autentseid hoiakuid kui ka kogemusi. Flick (2016) kirjeldab kvalitatiivseid uuringuid uudishimu, avatuse ja paindlikkusega. Valitud meetod võimaldab uurijana saada intervjuerides vastuseid endale huvipakkuvatele küsimustele ning oskus olla paindlik lubab osalejatel teemasid läbi enda mõtete avada ja täiendada.

2.2 Andmekogumismeetod

Vanuse määratlemise ja vananemise kogemuste uurimine on inimestest lähtudes kõigi jaoks individuaalne. Andmekogumismeetodina kasutasin poolstruktureeritud intervjuud. See võimaldas vahetut ning loomulikku suhtlemist, tuginedes minu uurimuslikele eesmärkidele. Poolstruktureeritud intervjuus lähtub uurija eelnevalt koostatud intervjuu küsimustest, aga võimaldab protsessi käigus osalejatel põhjalikult avada teemasid, mida intervjueritavad hindavad oluliseks jagada (Longhurst, 2016). Intervjuude läbiviimiseks koostasintervjuukava (vt. Lisa 1), mille ülesehituse põhimõtted ning mitmed küsimused nooremate ja vanemate inimeste puhul ühtisid.

2.3 Uurimuses osalejad

Bakalaureusetöö eesmärgist lähtudes valisin osalejateks kaksteist noort ja kolm eakat inimest. Noored kuulusid vanusevahemikku 20.-28. eluaastat. Noorte vanuselise kriteeriumi põhimõte oli kaasata inimesi, kes on nii nooremad kui ka vanemad kui 25. eluaastat. Soovisin uurida noori, kes võivad olla seotud veerandeakriisiga ja kohanduvad üleminekuga täiskasvanuikka. Vanemad osalejad kuulusid vanusevahemikku 68.-85. eluaastat. McDonald ja Warren (1990) kirjeldavad pensionile minekut eaka jaoks raske

elumuutusena, mis nõuab uute rollidega kohanemist. Lähtudes eluetappide kirjeldusest pidasin oluliseks leida inimesed, kes on pensioniealised.

Intervjuudes osalevad noored leidsin vabatahtlikkuse alusel. Tutvustasin bakalaureusetöö teemat kahes akadeemilises loengus ning palusin huvi korral minuga kontakteeruda. Intervjueeritavatest eakatest oli üks minu lähiringkonnast ja teised kaks osalejat leidsin läbi ühiste tuttavate. Intervjuud viisin läbi ajavahemikus 12.03.2018 kuni 9.04.2018. Poolstruktureeritud intervjuude kestvus oli varieeruvalt 35 kuni 85 minutit.

Teadvustan, et noorte osakaal bakalaureusetöös on tunduvalt suurem vanemate inimeste omast. Noorte huvi intervjuus osaleda oli üle ootuste suurem, aga mina ei soovinud kellelegi osalemist keelata. Tambaum (2016) kirjeldab, kuidas negatiivsed stereotüübid kõrgema vanuse kohta omistatakse juba noores eas ja inimene kannab neid endaga kaasas kuni jõuab samuti vanemasse vanusegruppi. Seetõttu on oluline, et uurimistöö kaasaks ka suures osas noorte arvamust vananemisest, sest nemad on ka eakate ühiskondliku kuvandi kujundajateks.

2.4 Uurimuse käik

Kokku tegin kolm fookusgrupi ja kolm üks ühele intervjuud. Noortega tegin fookusgrupi intervjuu nende eakatega võrreldes suurema osaluse arvu tõttu. Fookusgrupp on väikesearvuline inimeste grupp, kes arutlevad uurija poolt tõstatatud teema üle (Morgan, 1998). Jaotasin intervjueeritavad noored gruppidesse vastavalt kolme-, nelja- ja viieliikmelised. Fookusgrupi intervjuu võimaldas noortel omavahel diskuteerida. Väiksem intervjueeritavate arv võimaldab keskenduda osalejatele individuaalsemalt ja käsitleda uurimisteemat süvitsi (Ungar, 2003). Intervjuud noortega viisin läbi Tartu Ülikoolis, Lossi 36. Eakatega toimusid üks ühele intervjuud nende enda kodudes.

Intervjuu küsimused koostas iseseisvalt lähtudes enda huvist ja töö eesmärgist. Intervjuude läbiviimiseks kasutasin varasemalt koostatud kava. Intervjuu küsimused jagunesid kolme blokki (nooruse määratlemine, vanaduse määratlemine ning nooremate ja vanemate ühiskondlik seotus), mis koosnesid avatud küsimustest. Avatud küsimused võimaldavad intervjueeritaval jagada oma kogemusi vabas vormis (Flick, 2009).

Eesmärk oli uurimuses osalejatele tekitada usaldusväärne ja avatud õhkkond, et enda arvamuste ja kogemuste jagamine oleks toetatud. Intervjuusid alustasin enda ja oma bakalaureusetöö teema tutvustamisega. Selgitasin, miks antud teema on mulle kui ka aktiivsena vananemise kontekstis oluline ning andsin üldise ülevaate intervjuu kava ülesehitusest. Palusin osalejate poolset nõusolekut, et intervjuud diktofoniga salvestada ja kogutud materjali analüüsida. Selgitasin isikuandmetest kasutatava vanuse vajalikkust. Kogutud materjali kasutasin ma bakalaureusetöö raames ja osalejate poolt jagatud materjali konfidentsiaalsus on tagatud.

Intervjueerides lähtusin ma vastavast kavast kui ka innustatuna osalejate vastustest küsisin lisa. Sõltuvalt teema kulgemisest muutsin kavas olevate küsimuste järjekorda ning tuli ette olukordasid, kus ühe küsimuse juures vastati mitmele järgnevale. Intervjuukava kolmeks põhikategooriaks jaotamine (vanus, kogemused, omavaheline seotus) ja endale intervjuu eesmärkide selgeks tegemine võimaldas mul intervjuuküsimusi vastavalt vajadusele kohandada.

Esmalt viisin läbi intervjuud kõikide noortega. Noored rääkisid vananemise puhul teemadest, mille puhul oleksid soovinud kuulda eakate arvamusi. Seetõttu otsustasin eakaid intervjuuerides kasutada vinjettide meetodit. Schoenberg ja Ravdal (2000) kirjeldavad vinjettide kasutamist paindliku meetodina, võimaldades uurijal kujundada instrument, mis on unikaalse väärtusega ja vastavuses käsitletava teema fookusega. Hughes (1998) kirjeldab vinjettide olulisust inimeste lugude või situatsioonide mõistmise käsitlemisel, olles oluliseks õpikohaks intervjuueeritavate taju, uskumuste ja hoiakute mõistmisel. Autor (1998) kirjeldab vinjettide kasutamist protsessina, kus intervjuueeritaval palutakse põhjendada kolmanda isiku mõtteid. Vinjettide kasutamine aitas eakatel paremini mõista noorte mõtteid ning käsitleda minul uurijana teemasid, millest noored vananemise suhtes huvitatud on.

Kasutades avatud kodeerimist lugesin kogutud materjali põhjalikult ja tekitasin esialgsed koodid. Seejärel jaotasin materjali sarnaste koodide põhjal kategooriatesse. Esialgse tulemusena tekitasin kaheksa erinevat kategooriat, mida iseloomustasid koodid (vt. Lisa 2). Koode ja kategooriaid omavahel sidudes oli lõplik tulemus viis erinevat kategooriat:

vanuse määratlemine, vanusega seotud ootused, vanustundlikkus, stereotüübid ning noorte ja eakate omavaheline seotus.

Tabel 1. selgitab uurimustöös kasutatud koodi, et eristada intervjuueeritavaid.

Tabel 1. Osalejaid iseloomustavate koodide kirjeldus

Kood	Osalejat eristav number	Osaleja vanus
Noorem inimene_1_21	1	21
Vanem inimene_2_68	2	68

2.5 Uuriija refleksiivsus

Töö teema oli minu jaoks oluline ja südamelähedane. Pean oluliseks vanemate inimeste aksepteerimist ja väärtustamist ühiskonnaliikmetena. Järjest enam kuulsin enda tutvusringkonnas, kuidas kahekümnendates inimesed tunnevad ennast vanana ja vananemine protsessina tekitab nendes suurt hirmu. Soovisin mõista, miks kardavad noored vananeda ning pean isiklikult oluliseks, et vanemate inimeste kuvand muutuks järjest rohkem positiivsemaks.

Bakalaureusetöö jaoks läbiviidud intervjuud olid minu jaoks esimesed. Intervjuusid noortega tehes oli kartus, et olles sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika tudeng, siis mõjutan intervjuueeritavaid ja osalejatel tekib eeldus, et eriala õpilasena on raske aksepteerida vananemise või vanemate inimeste kohta kriitikat. Samuti mõtlesin, kas osalejatel on julgus ennast avada jagades kogemusi ja hirme enda vanuse ning vananemisega.

Piirdusin mõlemale sihtrühmale intervjuud tutvustades teoreetilise ülevaatega ning ei selgitanud enda oletusi ega mõtteid seoses küsimuste võimalike vastustega. Olin üllatunud, kui avameelselt osalejad jagasid enda kogemuste tõlgendusi vananemise protsessiga

seoses. Intervjueeritavate jutu lindistamine võis olla alguses segavaks asjaoluks, aga mõne minuti möödudes ei teadvustanud keegi diktofoni olemasolu ning toimus avatud suhtlemine. Saavutasin osalejatega hea kontakti, tähtsutasin kõigi vastuseid ning julgustasin ja toetasin inimesi oma arvamusi jagama.

Interaktsioon on oluline fookusgrupis, et teemat süvitsi käsitleda. Intervjuud noortega toimusid gruppides, vastavalt kolme-, nelja- ja viieliikmelised. Intervjueeritavad julgesid avaldada grupikaaslastest erinevaid mõtteid, aga samas kujunesid grupisiseselt üldiselt sarnased mõttesuunad. Sageli said intervjuus osalejad teiste vastustest mõtteid juurde ning suutsid tänu sellele oma vastuseid laiendada ja arutletavat teemat enda jaoks paremini mõtestada. Töötamine kolme-, nelja- ja viieliikmeliste gruppidega on hea õppimiskoht endale. Viieliikmeline grupp on minu jaoks liiga suur, et jagada tähelepanu grupiliikmete vahel. Mainitud grupis ei tekkinud arutelu ja toimus järgemööda küsimustele vastamine. Suurem inimeste arv ei loonud vaba keskkonda, kus kõik saavad enda mõtteid väljendada. Tundus, et selle grupi noored muretsesid, et kõik saaksid küsimustele vastata ning räägiti pigem lühidalt ja ei prioriseeritud enda mõtteid pikemalt selgitada ega analüüsida. Arvu poolest eelistasin intervjuud teha kolmeliikmelises grupis, sest osalejad mõistsid, et neil on aega enda mõtteid selgitada. Tundsin väiksemas grupis suuremat kontrolli intervjuu kulgemise osas ning noorte võimet keskenduda ja sügavamal tasandil kaasa mõelda.

Minu jaoks on oluline, et inimesed saaksid ühiskonnas võrdsed võimalused ja ise enda elu kujundada olenemata vanusest ja sellega kaasnevatest sotsiaalsetest ootustest. Teadvustan, et töös grupeerisin pidevalt noori ja eakaid või nooremaid ning vanemaid inimesi. Hea oleks mõelda ühiskonnast, kus inimesed üksteist vanuse alusel ei eristaks ja puuduksid vanusest tekkivad stereotüüpsed hoiakud.

3 ANALÜÜS

Analüüs põhineb kolme fookusgrupi ja kolme üks ühele intervjuu materjalile. Fookusgrupi intervjuud on tehtud noortega ning individuaalsed eakatega. Uurimistulemuste analüüsis kasutan intervjuueeritavate tsitaate. Alapeatükkides kasutan nooremate ja vanemate inimeste tsitaate üheskoos. Analüüsi peatükk on jaotatud viieks osaks.

3.1 Vanuse määratlemine – ebakindlus ja „kõrvale astumine“

Intervjuueeritavad kirjeldasid vanuse määratlemisel, et inimene võib olla nii noor või vana nagu end ise tunneb ja vanuse kirjeldav number ei peaks olema oluliseks tunnuseks. Osalejate jaoks ei olnud kerge markeerida noori või vanemaid iseloomustavaid vanuseid. Paljud noored tõid välja, et nad tunnevad ennast vanemana kui tegelikult ollakse, aga konkreetset põhjust selleks öelda ei osatud. Samas seostati, et kardetakse defineerida ennast vanaemana, sest midagi ei ole senini saavutatud. Näitena noored ei öelnud enda kohta täiskasvanu, sest nad ei ole lõpetanud õpinguid, ei ela iseseisvat elu ega pole loonud perekonda.

Vanus on subjektiivne ja intervjuueerides selgusid põhilised tunnused, mille põhjal noored ja eakad enda vanuselist määratlust defineerivad. Vanuse määratlemisel toetusid noored eelkõige võrdlemisele teistega. Samuti võrreldi enda edu eakaaslastega omaga ja ei keskendunud enese individuaalsete saavutuste tähtsustamisele.

Noorem inimene_12_28: „Nõustun, see võrdluse moment on oluline. /.../mingil hetkel ütleme poolteist aastat tagasi ma hakkasin vaatama, et okei kuhu mina olen jõudnud ja kuhu on jõudnud minu keskkooli klassikaaslased ja kuhu minu sõbrad. Mõtlen, et kas olen saavutanud piisavalt oma vanuse kohta. Olen ma alla mingit keskmist taset või kas ma olen üle kuigi see on hästi subjektiivne. “

Intervjuueeritavad noored kirjeldasid nende jaoks kronoloogilise vanuse olulisust. Noor, kes ei soovinud tulevikus lapsi, kirjeldas sellist elukorraldust nooruse pikendamisenä.

Intervjuudes selgitati, et numbriline vanus toob kaasa ebavajalikku pinget ja idealiseeriti vanuse määratlust, mis ei eeldaks sotsiaalsete normide kohast käitumist.

Noorem inimene_1_24: „Kindlasti ei ole vanus oluline. Inimesed vananevad erineva kiirusega, seega on veider numbritega asjad paika panna. Alustades juba lapsest, osad hakkavad rutem kõndima, teised hiljem. Vanus ei näita minu arust mitte midagi. “

Eakad olid arvamusel, et vanuse tõlgendamine on iga inimese jaoks erinev. Samuti ei määratletud inimest vanane tema numbrilisele kuuluvusele toetudes. Selgitati, et meedial võib olla tähtis roll vananemise kuvandi loomisel.

Vanem inimene_2_68: „Ma arvan, et see oleneb inimesest. Üks on 20. aastaselt vana teine 70. aastaselt. Mõni arvab 90. aastaselt, et ta pole üldse vana. /.../Mõnel tekitab vanus kohutava pinge, ma ei tea millest see tuleneb. Võibolla raadio ja meedia kõlakad/.../. “

Sarnaselt noortele arvasid eakad, et inimesena arenemine toimub kõigil erinevalt ja kronoloogilisest vanusest lähtudes on raske inimest kirjeldada.

Vanem inimene_3_75: „Number ei too midagi kaasa. Mina ei ole kunagi tundnud, et numbrid on olulised, kõik mis tulema pidi, see tuli, selle käest ei plehku ei pane. “

Eakad seostasid vanaks saamist üksinduse ja töö kaotamisega. Nad kirjeldasid vanadust pensionile jäämisega. Paludes määratleda, mis vanusevahemikku jääb noor inimen, tõid eakad välja enda lapsed või inimesed, kes ei ole läinud pensionile.

Vanem inimene_3_75: „Noor inimene...enne pensioni. “

Intervjuudes selgus, et pensionile minek nõudis vanematelt inimestelt kohanemist uue eluetapiga ja vastavate arenguülesannetega. Eakad tundsid pensionipõlve alguses, et nad pidid kõrvale jääma mitmetest tegevustest, millega nad varasemalt harjunud olid ja elust kadus rutiin. Rutiini ei kirjeldanud vanemad inimesed negatiivsena.

Vanem inimene_1_85: „No vat ei, kuidas teda kujutan...vanadusega ma mõtlen seda pensionile jäämist, see nagu lõikas mingisuguse...nii palju aastaid olid igal hommikul kell

kaheksa olnud ja sa teadsid mis su töö on ja mis sa tegid. /.../. Põdesin, et pidin kõrvale astuma. “

Väarikas ja aktiivne vananemine oli eakate jaoks oluline väärtus vananemise protsessi osas. Palusin eakatel kirjeldada, mida nemad peavad oluliseks väarika vananemise suhtes. Tähtsustati aktiivset osavõttu ühiskonnaelus ja endaga väarikalt hakkama saamist kuni surmani. Eakate jaoks oli oluline enda eest hoolitsemise võimalus, et ei jäädaks koormaks lähedastele.

Vanem inimene_1_85: „*Võimalused ja vabadus. Osavõtlik pead olema. Sul ei ole otseseid kohustusi enam, iseenda peremees oled. “*

3.2 Vanusega seotud ootused – oma võimaluste piires

Noortega tehtud intervjuudest selgus, et vanus on tugevalt seotud eesmärkide ja saavutustega. Nad tundsid survet, et enda eesmärke täita ja pidevalt end arendada. Noored kirjeldasid, et praeguseks saavutatu ei ole olulise tähendusega ja pidevalt püüeldakse millegi uue ja olulisema poole. Uurisin intervjuueeritavalt noorelt, et millisena näeb tema ette enda elu olles 50 aastat vanem praegusest east. Noor selgitas enda mõtteid, millisena tema end näeb ennast pensioniealisena.

Noorem inimene_4_21: „*Mul on praegu palju mõtteid, eesmärke, mida tahan saavutada ja teha. Kui ma need tehtud saan, siis tulevad järgmised asjad. Neid asju tuleb nii palju, kui ma lõpuks jõuan sinna aega. Perekond võiks olla, alguses ma endale perekonda ei taha niipea, aga siis võiks juba kindlasti olla perekond. “*

Toodi välja, et lähtutakse pigem survest kui enda soovist teatud vanuses ühiskondlikke ootuseid täita. Samuti kardeti eakaaslaste halvustamist, kui noor ei soovi järgida vanust kirjeldavaid sotsiaalseid eelduseid. Näitena kirjeldasid noored, et nad tunnevad, et neil peaks olema elukaaslane ja perekond. Ohuna selgitati, et sageli lähtutakse sotsiaalsest survest ja luuakse perekond inimesega, kelle sobivuse suhtes enda elukaaslasena kindlad ei olda.

Noorem inimene_8_21: „Ma olen palju mõelnud sellele ja oleme ka sõpradega rääkinud. 25 on tõmmatud selline nähtamatu piir, et selleks ajaks peakski olema iseseisev elu saavutatud. Sa ei ela enam üürikorteris vaid sul on enda elamine ja lapsed. Kohati on see, et alateadlikult ikkagi rõhub ja vaatad vanust ning mõtled, et oleks vaja leida partner kõrvale, kellega pere luua. “

Noored kirjeldasid ühiskondlikku survet, mille tekkimist nad põhjendada ei osanud. Mõisteti, et pidevalt tuleb täita ühiskondliku surve poolt mõjutatud eesmäärke, et tunda end teiste seas aksepteerituna.

Noorem inimene_12_28: „Eks tihti tuleb see ühiskondlik surve. Ühest küljest see eksisteerib, aga teisest küljest ei ole see kuskil ette kirjutatud. “

Intervjueeritavad kirjeldasid vanuse määratlemisest tulenevat inimeste üldistamist konkreetse vanuse põhjal. Selgitati, et sageli pole inimesed valmis täitma vanusest tulnevaid sotsiaalseid ootuseid ning see piirab nende individuaalsut ja olemuslikku vabadust. Samuti toodi probleemina välja vanuselistest normidest lähtumine, kuidas inimesed peavad järgima enda eale omistatud kriteeriume.

Noorem inimene_5_21: „Oma vanemate näitel ka, see sunnib neid vananedes olema see stereotüüp – vanem inimene. Nüüd mul puudubki sotsiaalne sfäär, ma ei käi enam väljas, sest see on natukene imelik ehk see surub ja õigustab end. “

Eakad ei tunnetanud nooruses veerandeakriisi. Toodi välja, et neil olid oma soovid, mille täitumisest unistati, aga suurt pinget selle juures ei tajutud. Selgitati, et eakate üleminek iseseisvale elule ja perekonna loomine kulges sujuvalt ning ei tundud survet konkreetses vanuses sotsiaalseid ootuseid täita. Elus tegemata jäänud ja kahetsetud asjade puhul toodi välja ülikooli mitte minemine, et enda teadmisi täiendada ja vähene reisimine, et silmaringi avardada.

Vanem inimene_1_85: „Kui siia elama tulime ja linna sõitsime siit, siis olid majad ja igas õues oli auto, aga ega meil siis autot ei olnud. Siis mõtlesin, et huvitav nagu seadus, et maja ja auto. Siis võibolla tõesti mõtlesin, et mil mina nii kaugale saan. Kui juba kosusime,

siis kõigepealt oli ikkagi tarvis autot. Aga konkreetset vanust küll ei olnud selleks, lihtsalt oma võimaluste piires. Soovid olid ikka. “

3.3 Vanustundlikkus ja stereotüüpsed hoiakud – miks ei või täiskasvanud inimene olla lapsemeelne?

Täiskasvanuks saamist ja vananemist üldiselt seostati rõõmsameelsuse kadumisega. Noored ei soovinud loobuda enda praegustest iseloomulikest omadustest, mis neid inimestena kirjeldab. Noored teadvustasid, kuidas see on stereotüüpne mõtlemine, aga tundsid, et sellest eelarvamusest on raske vabaneda ja tuleb järgida vanusega seotud ootusi.

Noorem inimene_5_21: „/.../Mul on ka see hirm, et ma peaksin täiskasvanuks saama, olema tõsine ja ratsionaalne inimene. Ma ei näe seda enda tulevikus ja tunnengi, et sealt võib see konflikt tekkida – miks ei või täiskasvanud inimene olla lapsemeelne? Hirm, et ma pean lapsemeelsusest loobuma kuigi ma ise justkui tean, et ma ei pea. “

Noored selgitasid enda eale kujunenud stereotüüpe, milleks oli alavääristav suhtumine endast vanemate inimeste poolt. Kirjeldati, et vanemad inimesed sageli ei arvesta nendepoolsete mõtetega ega pea nende arvamusi oluliseks. Toodi välja, et see on põhjuseks, miks noored enda mõtteid sageli ei julge välja öelda. Noored kirjeldasid hirmu materdamise ees, mida põhjustab vähene vanus.

Noorem inimene_5_21: „Töökohas klienditeenindajana on mu ülemused 30+ ja seal ma tunnen seda. Minu arvamus on küll minu arvamus, aga oled noor ja ei tea veel – see joonistub hästi välja. Ma olen inimene, kolleeg, aga ma ei tea veel asju, olen noor. “

Noored kirjeldasid vajadust pakkuda abi eakatele selgitades, et endast kümmekond aastat vanemaid inimesi nad selle pilguga ei vaata. Nad kirjeldasid, et olenemata sellest, kas vanem inimene palub abi või mitte, pakuvad nad abi ikkagi.

Noorem inimene_3_20: „Mul elab vanaisa samas majas seega temaga on kokkupuude. Kui ma näen, et vanaisa ei saa millegiga hakkama, siis tahan kohe aidata, aga näitena kui mu ema on samas olukorras, siis ei tunne seda sama. Kuigi vanaisa just ei soovi abi ja tahab iseseisvalt hakkama saada. “

3.3.1 Vananemisega seotud hirmud– sellest pääsu ei ole

Noored ei seostanud vananemist arenguna vaid elu pidurdumisena. Vananemist kirjeldati etapina, mis toimub peale nii õelda elu ära elamist. Seejärel tuleb noorte sõnul olukorraga leppimine ja edasi kulgemine. Noortel oli raske mõelda, et vanemas eas oleks neil tähendusrikas elu.

Noorem inimene_7_21: „Võibolla see, et pole midagi rohkem oodata. Mul on praegu nii palju veel oodata ette. Aga kui oled 80, 90, siis midagi muutuma ei hakka ja oodata pole. “

Vananemist seostati tervisehädadega. Noorte jaoks oli raske leppida mõttega, et kaob iseseisvus ja võimalus enda eest hoolitseda. Kirjeldades väärikat vananemist selgitasid noored, et nende jaoks on see võimalik sellisel juhul, kui ei ole teistele koormaks. Samuti kirjeldati hirmu kognitiivse võimekuse languse ees. Noored ei kirjeldanud eakaid võtmes „vanem ja targem“ vaid tuginesid vanemate inimeste langustele vaimses ja füüsilises võimekuses.

Noorem inimene_5_21: „Iseseisvuse kaotamine. Teistele koormaks olemine. Olles noor ütlen ikka, et ei ole koormaks, aga mõeldes kui palju teenuseid ja raha läheb toetamiseks, siis nad on koormaks. Vanadus on seni okei, kuni on tervis korras. Selline väike vajalik asi mida igapäev teha – endaga hakkama saamine. Kui seda ei ole siis tundub raske olukorraga leppida. “

Intervjuudest eakatega selgus, et mure teistele koormaks olemise suhtes ei ole ainult noorena vaid ka vanemad eas aktuaalne. Nad selgitasid, et üksikuks ei tohi jääda ning sotsiaalsete suhete olemasolu on eduka vananemise juures määravaks.

Vanem inimene_3_75: „Vananemisele ma kindlasti noorena ei mõtelnud, ma ei kartnud kindlasti vananemist. Ma isegi ei karda praegu vananemist, sest ma tean mis mind ees ootab. Tegelikult ma olen hakanud kartma küll, sellesmõttes, et tervise pärast, ma ei taha koormaks jääda. “

Uurides, kas eakad kartsid noorena vananemist, siis selle mõtte lükkasid nad ümber. Nad kirjeldasid edukat kohanemist ettetulevate eluperioodidega.

Vanem inimene_1_85: „/.../hirme ei maksa endaga noorena kaasa kanda, siis need halvad emotsioonid tulevad. Aga ega sa siin midagi teha ei saa ise, kui see vananemine tuleb siis ta tuleb, nii ta on ja on elupäevad nii olnud. Sellest pääsu ei ole, võitle nii palju kui tahad.“

3.4 Vinjettide kasutamine – vabadus surra

Vinjette kasutades kirjeldasin eakatele noorte mõtteid ja soovisin, et nad selle kohta enda arvamust avaldaksid. Paludes noortel kirjeldada, mida nad vananedes positiivseks peavad, toodi välja vabadus enda aega planeerida vastavalt oma tahtele. Kirjeldati olekut, mil vaba tahe on määravaks ja ei pea alluma kindlatele reeglitele, mida toodavad ühiskondlikud standardid. Toodi välja vanemas eas noortepoolne austust noortele oskuste õpetamine tuginedes enda elukogemusele. Selgitati vabanemist sotsiaalsest survest ehk ei tunnetata vajadust kellelegi ootuseid rahuldada.

Noorem inimene_7_21: „Vabadusega nõustun. See sotsiaalne surve olla kõigile meeldiv ei ole enam nii tugev.“

Eakad kirjeldasid vabadusena võimalust teiste põlvkondade eest hoolitseda. Samuti selgitati, et vabadus on hea, kui sa oskad seda hinnata ja vahel teiste toimetuste kõrvalt enda jaoks aega leida. Samuti selgitasid eakad, et nende arusaam vabadusest ja tänapäeva noorte vaatepilt erineb. Eakad keskendusid enda vabaduse suhtes Eesti Vabariigi iseseisvumisele ja võõrvõimu alt vabaks saamisele. Lisati, et vabadus on oluline väärtus igal ajal ja kujul. Samuti hinnati oluliseks tervise korrasolu, mis on vanemate inimeste jaoks põhiväärtus vananemise osas. Väärikat vananemist seostati iseendaga hakkama saamisega kuni surmani.

Vanem inimene_3_75: „Vabadus kindlasti, et ma saan iseenda aega kujundada ja reguleerida. Mul on oma vabadus.“

Noorte jaoks oli selgusetu, kuidas vanemad inimesed surelikkusega nõnda leplikud on. Kirjeldati, kuidas eakate kõrvalt lahkuvad sageli nende eakaaslased, aga seda võetakse loomuliku ja igapäevaseks. Surm on noorte jaoks midagi, millele nad pikalt mõelda ei

soovi, olenemata sellest, et mõisteti, kuidas neil on oma vanust arvesse võttes veel kaua aega elada.

Noorem inimene_1_24: „Ma ei tea, kas see on kõigil vanainimestel, aga minu vanaemal näiteks ei ole surma hirmu. Ta on nii mitmeid inimesi matnud ja öelnud, et kui tuleb siis tuleb. Noortel on see hirm suur kuigi elu on veel ees. Ehk vanaduses on justkui leppimine olukorraga. Kuidagi nii muuseas, nad ei jõua isegi enam reageerida – klassiõed, töökaaslased.”

Vanemad inimesed kirjeldasid surma osana nende elust, mille suhtes nad hirmu ei tunne. Kirjeldati, et suririide välja otsimine ja vaimse ettevalmistuse tegemine on osa elamise protsessist, mis ei ole sunnitud vaid tuleb loomulikuna. Eakad tähtsustasid ettevalmistuse protsessi, kirjeldades seda üheks viimaseks võimaluseks olla enda eest vastutav ning mitte koormata endale lähedasi inimesi. Eakad teadvustasid, kuidas noortele võib tunduda, et vanemad inimesed justkui ei tunneks leina või kaotusvalu. Eakad selgitasid, et nende jaoks on surm loomulik osa elust ja kuigi nad tunnevad kaotusvalu, siis on nende kui ka nende sõprade lahkumine siit maailmast paratamatu.

Vanem inimene_2_68: „Me oleme selline põlvkond, kellel olid suririidedki valmis pandud. Me ei tahtnud kellelegi koormaks jääda, meie põlvkond on veel selline. Kui vähegi võimalik, et oleks teil parem, me oleme veel ise enda peremehed. /.../. Mina panen ka enda suririided valmis, see ei ole üldse paha. Mõte surmast ei hirmuta praegu üldsegi. /.../Kõik meie põlvkonna inimesed ütlevad, et ei taha koormaks jääda noortele, sest me oleme näinud seda kõike. Mind ei hirmuta nagu midagi, võtad loomulikuna kõike. ”

4 ARUTELU

Noored määratlevad oma vanust toetudes teistega võrdlemisele. Elderi (1998) perekonnamudelil lähtudes tundsid noored negatiivset seotust vanuse ja vajalike sotsiaalsete ootuste täitmise suhtes. Noored seostavad endale tekkivat survet eakaaslaste saavutustega. Saavutusvajadus oli noortel suur, aga eesmärke kirjeldati umbmääraselt. See võib olla probleemiks juhul, kui noored püüdleval terve elu millegi suunas, aga ei ole seatud selged eesmärgid. Tulemusena tekib rahulolematust ning ei osata hinnata neid verstaposte, mis käesolevaks etapiks läbitud. Noorte rahulolematust ja vanuseline rollikonflikt võib olla seotud Arnett (2000) kirjeldatud veerandeakriisiga. Noored on segaduses, sest nad tunnetavad, et peavad ennast pidevalt tõestama nii endale kui ka teistele ja järgima ühiskonnas kujunenud sotsiaalseid ootuseid. Seda tehes ei ole noored kindlad, mida nemad elus soovivad teha ja saavutada.

Eakad kirjeldasid noorust perioodina, mis kestab kuni pensionile minekuni. Siinkohal tekib seos pensioniea ja noorest vanaks saamise suhtes. On oluline, et pensionile minek ei eeldaks inimeselt konkreetset numbrilist kuuluvust vaid lähtuks inimese vajadustest ja soovidest. Pensionile minekut kirjeldasid eakad keeruka kohanemisena. Samas olid vanemad inimesed läbinud vajalikud arenguetapid, sest vananemise kui protsessi suhtes hirmu ei tundnud keegi. Sellist terviklikkust kirjeldab Saks (2016) eduka vananemisena, kuidas on vajalik kohaneda uute muutustega ja sealjuures oma võimalusi maksimaliseerida. Vanemad inimesed tõdesid kahetsusega, et nad pole omandanud kõrgharidust. Nad põhjendasid, et see oleks olnud märkimisväärne saavutus. Samas ei tundnud kõrgharidust omandavad noored, et ülikooli lõpetamine oleks suur saavutus ning kirjeldasid, et nad on ühiskondlikult läbikukkunud.

Eakad tähtsustasid aktiivset vananemist, mille kirjeldamisel toodi olulistena välja sotsiaalsete suhete olemasolu ja osavõtlikkus. Vanemad inimesed lähtusid küsimustele vastamisel endast, aga aktiivse vananemise puhul kirjeldasid nad faktoreid, mis peaksid olema ühiskonnas soodustatud. Selgitati, et aktiivseks vananemiseks on vaja võimalusi ja vabadust. See põhjendab, miks peavad eduka ja aktiivse vananemise põhimõtted olema rohkem seotud inimeste igapäevaeludega.

Kronoloogiline vanus on ühiskonnas määrav. Selle põhjal on lihtne kehtestada inimestele reegleid kui ka kujundada eakohaseid piiranguid näitena sobilik vanus ülikooli lõpetamiseks, elukaaslase leidmiseks, perekonna loomiseks või täiskohaga tööle minemiseks. Vanus saab inimesi omavahel nii lähendada kui ka kaugendada ning kujundada teatud suhtumist teistesse ja endasse. Noored leidsid, et kronoloogiline vanuseline määratlemine tekitab ebavajalikku pinget ja numbrile toetudes ei tohiks inimesi grupeerida. Kuigi noored seda teadvustasid, siis nagu eelnevalt kirjeldatud, ei lähtunud nad nendest tõekspidamistest enda puhul.

Intervjuudest selgus, et kirjeldades teatud iga määratakse siiski kindlad vanuselised piirid. Piir markeeris selgelt nooruse lõppu ja seda määratleti numbrilise vanusega. Piire määratleti toetudes Saks (2016) eluetappidele, aga erinoti numbriliste kuuluvuste poolest. Vanuse piiratlemine võib olla seotud ühiskondliku tavaga sellisele vanuselisele määramisele tugineda.

Noored tunnevad end vanemana kui ollakse, aga selgitati, et tuntakse hirmu ennast sõnaga “täiskasvanu” siduda, sest pinge teatud asju saavutada kasvab sellisel juhul veelgi. Täiskasvanuks saamise suhtes oli noorte ettekujutus, et neil peaksid olema elus mitmed olulised eesmärgid saavutanud ja kujunema ratsionaalseks ning tõsisemaks inimeseks. Seetõttu võib noortes tekkida rollisegadus, sest ei defineerita ennast enam lapsena, aga tundes, et eesmärgid on täitmata, ei taheta öelda enda kohta täiskasvanu. Seega noored oleks justkui kinni faasis, kus nad pole kindlad, mida nemad elus soovivad ja kui aksepteeritud see teiste inimeste poolt on. Sellised eeldused tekivad ühiskondlikust pingest, mida inimesed loovad ja taastoodavad, tekitades noortes tunde, et nad ei ole väärtuslikud. Eakad ei toonud välja, et nemad oleksid noorena tundnud vanuselistele eeldustele rõhumist ja konkreetsete saavutuste täitmist teatud vanuses.

Tänapäeval ei ole põlvkondadevaheline kooselamise elukorraldus võrreldes varasema ajaga tavaks. Keeruline võib olla enda vananemise kogemusega tegeleda, kui noor ei ole näinud ega kogenud vananemist. See võib olla põhjuseks, miks noortel on hirm surma ees, sest kokkupuudet sellega on vähe. Eakad selgitasid, et nemad teavad mis neid ees ootab, sest on vananemise protsessi enda vanemate ja vanavanemate pealt näinud, kellega koos elati. Praeguses ühiskonnas, kus noorte ja eakate vaheline kokkupuude on harvem, saavad

noored vananemise suhtes hoiakuid kujundada kas meedia kaasabil või üldpildis eakate vaatlemisest.

Noored eeldasid, et vananemise käigus muutub nende iseloom ja kujutledes ennast vanemana, rääkisid nad justkui kellestki teisest. See võib tähendada, et vanemat kuvandit endast ei ole noored veel aksepteerinud ja vananemisele mõeldakse hirmuga. Samas toodi positiivsena, et vanemana kaob ühiskondlik surve ja tekib vabadus enda elu kujundada meelepärases suunas. Selline mõtlemine selgitab, kuidas noored idealiseerivad sotsiaalsetest ootustest ja normidest vabanemist, aga see saab toimuda vanuses, mil ühiskond ei eelda enam inimeselt suuri saavutusi. Siit tuleb probleemina eakatele omistatud stereotüübid, mil ühiskonnas ei ole levinud ettekujutus aktiivsest vananemisest.

Stereotüübid omistatakse inimestele sõltuvalt vanusest, millega kaasnevad arvamused, kuidas teatud inimene enda vanuses käituma peaks. Sotsiaalsete normide pinge on tugev ja seetõttu on inimestel hirm erineva ja jääda tõeks endale. Intervjuusid analüüsid selgus, et eakad tõid pidevalt välja, kuidas ei soovita olla koormaks teistele. Koormaks jäämine oli ainus mure, mida eakad seoses vananemisega kirjeldasid. Ühiskonnas on eakate kuvandiks ühiskondlik koorem. See tõestab, kuidas ühiskonnas kehtivad stereotüüpsed hoiakud või põhimõtted mõjutavad personaalselt indiviidi ja inimese kogemust vananemisega.

KOKKUVÕTE

Minu bakalaureusetöö eesmärk oli analüüsida nooremate ja vanemate inimeste vananemise kogemuste kirjeldusi. Empiiriline materjal võimaldas välja selgitada, kuidas inimesed enda vanust eluperioodidest ja sotsiaalsetest normidest lähtuvalt tajuvad.

Vananemist kirjeldati tuginedes stereotüüpsele arusaamale vanadusest. Toodi välja võimete langus ja kirjeldati vanadust kui perioodi, mis järgneb ära elatud elule. Iseseisvus, endaga hakkama saamine ja aktiivne ühiskonna elus osalemine on oluline väärtus igas vanuses inimese jaoks, kuid hirm vananemise ees ei kaasa neid faktoreid noores ajani, mil tema ise eakas on. Seetõttu on oluline mõista aktiivsena vananemise põhimõtete aktuaalsust Eesti ühiskonnas, et noortel väheneks hirm vananemise protsessi ees. Uurimustöös selgus, et oluline on edukas üleminek eluperioodides, sest siis kohanetakse muutustega mida ühest etapist teise liikumine endas kaasab.

Lähtudes kronoloogilisest vanusest tunnetatakse tugevat seotust sotsiaalsete normide täitmisega, mida tekitab ühiskondlik surve. Välja on kujunenud sotsiaalsed ootuseid, et teatud vanuses võiks olla elukaaslane või mõelda perekonna loomisele, aga sageli ei tunne inimesed valmisolekut neid ootuseid täita. Lähtumine inimese numbrilisest vanusest pärsib individuaalsust ja sellisel juhul on vajalik käituda vanusele iseloomulike normide kohaselt. Vanus tekitab inimestele pinget ja ei saa eeldada, et kõik samas vanuserühmas inimesed käituksid sarnaselt, sest igaüks areneb erineva kiirusega. Psühholoogiline vanus oleks sobilik indikaator inimese vanuse kirjeldamiseks, sest see arvestab inimese unikaalsust ja individuaalsust.

Noored ja eakad ei tajunud ühiskonnas omavahelist seotust ning neil puudub üksteisega sagedane kokkupuude. Kahe vanusegrupi vahel on toimunud omavaheline kaugenemine, mistõttu on raske ümber lükata vananemisele omistatud stereotüüpe. Samuti raskendab vanuserühmade omavaheline kaugenemine noortel elukaare terviklikkuse kogemist, sest ei toimu positiivne üleminek vanema ea eluperioodidesse.

Intervjuude analüüsile toetudes selgus, et noored sooviksid olla eakatega rohkem seotud. Oluline on panustada tegevuste väljatöötamisele, mis erinevates vanustes inimesi omavahel

ühiskonnas lähendaks. Ettepanekutena tõid noored välja, et nad hea meelega läheksid hooldekodudesse ja veedaksid vanematega aega, aga meie ühiskonnas ei ole selle võimaluse pakkumist tähtsustatud. Noored sooviksid, et hooldekodu külastamine ei tunduks kohatuna vaid aksepteerituna. Mina pakuksin lahendusena, et noored võiksid osa võtta eakatele mõeldud tegevustest või ise neid korraldada. Näitena on Tartus vabatahtlik organisatsioon Meeste Garaaž, mille eesmärk on ühendada vanemaid ja nooremaid mehi ühiste tegevuste kaudu. Noored saaksid võtta sealsetest tegevustest osa ning selle tulemusena kujundada ümber enda arusaama vanematest inimestest ja vananemise protsessist.

Käesoleva uurimistöö jätkuna oleks oluline luua võimalusi, et igas vanuses inimesed saaksid olla aktiivsed ja elada täisväärtuslikku elu. Edasi saaks uurida, kuidas ja millistele kategooriatele tuginedes toimiks ühiskond, mis ei sildista inimesi noorteks ja vanadeks. Seeläbi toimuks muutused sotsiaalsete ootuste ja vanuselistest normide osas. Minu intervjuudes selgus, et eristatakse selgelt noori ja vanu, aga keskea aastakümned on välja jäetud. Huvitav oleks uurida, kuidas kirjeldavad vananemist inimesed, kellel teoorias pool elu elatud ja pool veel elada jäänud.

6 KASUTATUD KIRJANDUS

Aktiivsena vananemise arengukava 2013-2020. (2013). Kasutatud: 22.05.2018.

https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Eakatele/aktiivsena_vananemise_arengukava_2013-2020.pdf

Arluke, A., Levin, J. (1984). Another Stereotype: Old Age as Second Childhood. *Aging*. August-September, 17-11.

Arnett, J.J. (2000). A theory of Development from the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.

Baars, J. (2009). Aging and Social Policy: Theorizing the Social. *Teoses*: Baars, J., Dannefer, D., Phillipson, C., Walker, A. (toim), *Aging. Globalization and Inequality: The New Critical Gerontology*. Amityville, New York: Baywood.

Baars, J. (2007). Introduction. Chronological Time and Chronological Age – Problems of Temporal Diversity. *Teoses*: Baars, J., Visser, H. (toim), *Aging and Time: Multidisciplinary and Narrative Articulation* (lk 1-13). New York: Baywood Publishing.

Barusch, S.A., Richardson, E.V. (2010). *Gerontological Practice in the Twenty-First Century: A Social Work Perspective*. New York: Columbia University Press.

Biddle, J. B. (1979). *Role Theory: Expectations, Identities, and Behaviors*. New York, San Francisco, London: Academic Press, Inc.

Branco, K.J., Williamson, J.B. (1982). Stereotyping the Life Cycle: Views of Aging and the Aged. *Teoses*: Miller, G.A. (toim), *In the Eye of the Beholder: Contemporary Issues in Stereotyping* (lk 364-410). New York: Praeger.

Cooper, L.C., Kirkwood, T. (2014). *Wellbeing: A Complete Reference Guide, Volume IV*. Ameerika Ühendriigid: Wiley BLACKWELL.

Cottrell, L. (1942). The Adjustment of the Individual to His Age and Sex. *American Sociological Review*, 7, 617-620.

Edwards, K., Wetzler, J. (1998). *Too Young to be Old: The Roles of Self Threat and Psychological Distancing in Social Categorization of the Elderly*. Unpublished Manuscript.

Elder, G.H. Jr. (1998). The Life Course and Human Development. *Teoses*: Lerner, M.R. (toim). *Handbook of Child Psychology, Volume 1: Theoretical Models of Human Development*. New York: Wiley.

Erikson, H.E. (1980). *Identity and The Life Cycle*. New York; London: Norton.

Flick, U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research, Fourth Edition*. Los Angeles, London, New Delhi, Washington DC: Sage Publications, Inc.

Flick, U. (2016). *Qualitative Research in Psychology*. Los Angeles, London, New Delhi, Washington DC: Sage Publications, Inc.

Hagestad, O. G., Neugarten, L.B. Age And the Life Course. (1976). *Teoses*: Binstock, H.R., Shanas, E. (toim), *Handbook of Aging and the Social Sciences* (lk 35-52). New York: D.Van Nostrand Company Regional Offices.

Henretta, C.J., O'Rand, M.A. (1999). *Age and Inequality: Diverse Pathways Troght Later Life*. Ameerika Ühendriigid: Wesview Press.

Hess, B.B., Markson, E.W., Stein, P.J. (2000). *Sotsioloogia*. Tallinn: Külim Kirjastus.

Hooyman, R. N., Kiyak, A. H. (2011). *Social Gerontology: A Multidisciplinary Perspective: Ninth Edition*. Boston: Pearson Education, Inc., Ally & Bacon.

Hughes, R. (1998). Considering the Vignette Technique and its Application to a Study of Drug Injecting and HIV Risk and Safer Behaviour. *Sociology of Health and Illness*, 20, 381–400.

Jr, Settersten,.A.R. (2003). *Invitation to The Life Course: Towards New Understanding of Later Life*. London & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Kasutatud 04.05.2018. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Longhurst, R. Semi-Structured Interviews and Focus Groups. (2016). *Teoses*: Clifford, N., Cope, M., Gillespie, T., French, S.(toim), *Key Methods in Geography, Third Edition* (lk 143-156). London: SAGE Publications, Ltd.

McDonald, L. Retirement. (2011). *Teoses*: Hamilton, S.I. (toim), *An Introduction to Gerontology*. Cambridge: Cambridge University Press.

McDonald, L., Wanner, R.A. (1990). *Retirement in Canada*. Toronto: Butterworths.

Morgan, L. D. (1998). *The Focus Group Guidebook*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.

Nelson, T. D. (2005). Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self. *Journal of Social Issues*, 61 (2), 207-221.

Ravdal, H., Schoenberg, E.N. (2000). Using Vignettes in Awareness and Attitudinal Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 3 (1), 63-74.

Robinson, O.C., Wright, G.R.T., Smith, J.A. (2010). The holistic phase model of early adult crisis. *Journal of Adult Development*, 20, 27-37.

Rosow, I. Status and Role Change Trough the Life Span. (1976). *Teoses*: Binstock, H.R., Shanas, E. (toim), *Handbook of aging and the social sciences*. New York: D.Van Nostrand Company Regional Offices.

Saks, K. (1998). *Noorest saab vana*. Tartu: OÜ Tartumaa Trükikoda.

Saks, K. (2016). Inimese elukaar. *Teoses*: Saks, K. (toim). *Gerontoloogia. Õpik kõrgkoolidele* (lk 11-19). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Sheppard, L. H. (1976). Work and Retirement. *Teoses*: Binstock, H.R., Shanas, E. (toim), *Handbook of Aging and the Social Sciences* (lk 286-309). New York: D.Van Nostrand Company Regional Offices.

Stearns, P.J. (1986). Old Age Family Conflict: The Perspective of the Past. *Teoses:* Pillemer, A.K., Wolf, S.R. (toim), *Elder Abuse: Conflict in the family* (lk 126-150). Dover, MA: Auburn House Publishing.

Tambaum, T. (2016). Diskrimineerimine vanuse alusel. *Teoses:* Saks, K. (toim). *Gerontoloogia. Õpik kõrgkoolidele* (lk 216-245). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Tulva, T., Viiralt, I. (2003). *Väärikas vananemine: müüdid ja tegelikkus*. Tallinn: AS Spin Press.

Tulviste, T. (2016). Vananemise psühholoogiast. *Teoses:* Saks, K. (toim). *Gerontoloogia. Õpik kõrgkoolidele* (lk 141-157). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Ungar, M. (2003). Qualitative Contributions to Resilience Research. *Qualitative Social Work*, 2 (1), 85-102.

WHO. (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. Geneva: World Health Organisation.

LISAD

Lisa 1. Intervjuukava nooremate ja vanemate inimestega

Intervjuu kava: kvalitatiivne uurimus

1. Probleemipüstitus

Noored kardavad vananeda ning tunnevad end vanemana kui tegelikult ollakse. Vananemise juures on noorte jaoks midagi hirmutavat ning pigem ei seostata seda protsessi sõnaga väärikas. Negatiivne stereotüüp vanematest inimestest mõjutab eakate endi kui ka noorte vananemise kogemust.

2. Eesmärk ja uurimisküsimused

Intervjuu eesmärk on selgitada välja põhjus, miks kardetakse vananeda ja tuntakse 20. eluaastates suurt hirmu vananemise ees. Ühtlasi uurida, mida peaks hõlmama ka eakate arvates väärikas vananemine ning millised on nende kogemused kõneldava protsessiga. Oluline on uurida, kas nooremad või vanemad inimesed on tundnud vanuselist diskrimineerimist või eraldatust ühiskonnast. Lisaks saada tead, kas eakad ja noored tunnevad omavahel seotust ning kui mitte, siis mis seda kaugenemist põhjustab.

- Millised on noorte ja eakate kogemuste tõlgendused seoses vananemisega?
- Mida räägivad nooremad ja vanemad inimesed vanuse määratlemisel sotsiaalse ja psühholoogilise vanuse määratluse kohta?
- Kuidas kirjeldavad noored ja eakad omavahelist seotust ühiskonnas?

3. Intervjuu kava.

Intervjuu lindistust kasutan vaid analüüsi koostamiseks. Teie jääte vastajana anonüümseks, isikuandmetest kasutan Teie vanust. Kas soovite midagi küsida enne kui alustame?

4. Intervjuu läbiviimine. Küsimused noorematele inimestele (vanuses 20-28).

1.blokk. Noorte vanuseline defineerimine. Eesmärk on saada selgust vanuse olulisusest ja määratlusest.

- Millisesse vanuselisesse vahemikku kuulub Teie arvates noor inimene?

- Oskate põhjendada, kas tunnete end pigem nooremana või vanemana? Palun selgita valikut.
- Iseloomustage enda sõnadega noorust.
- Oskate selgitada eeldusi seoses vanusega 25? Olete Te tundnud pinget või ise seadnud eesmärgi seoses konkreetse vanusega?
- Palun kirjeldage paari iseloomustava märksõnaga enda praegust iga.
- Palun selgitage kronoloogilise vanuse määratluse olulisust. Oskate põhjendada numbrilistest piirangutest tekkivat pinget?
- Millisesse vanuselisesse vahemikku kuulub Teie arvates vanem inimene?
- Palun kirjeldage enda arvamuse või kogemuse põhjal inimesi, kellel vanust üle 80 eluaasta?

2.blokk. Noorte ettekujutus vananemisest. Eesmärk on selgitada välja, miks hirmutab vananemine kui protsess noori.

- Kujutlege end umbkaudselt viiskümmend aastat vanemana ning proovige kirjeldada enda argipäeva.
- Palun kirjeldage paari iseloomustava märksõnaga vanadust.
- Põhjendage, kas Teie arvates on vananemine väärikas protsess? Palun selgitage, mis teeb või teeks vananemise väärikaks?
- Palun selgitage, mis Teid vananemise juures hirmutab?
- Mõelge, mis Teid rõõmsaks teeb seoses vananemise protsessiga?

3.blokk. Noorte ja eakate omavaheline suhtlus ning kokkupuude. Eesmärk saada selgust noorte ja eakate vahelisest seotusest.

- Oskate põhjendada, mis võib olla noorte ja eakate vahelise kaugenemise põhjuseks?
- Milline on stereotüüpne arvamus või stigma, mis on eakatele omistatud?
- Kirjeldage enda kokkupuudet igapäeva elus eakatega?
- Kuidas olete Teie eakatega ühiskondlikult või mõnel muul moel seotud? Palun selgita kuidas või vastasel juhul, miks mitte.

4. Intervjuu läbiviimine. Küsimused vanematele inimestele (vanuses 68-85).

1.blokk. Eakate arusaam ning kogemused noorusest. Eesmärk on mõista, millisena näevad vanemad inimesed noori ja kuidas meenutatakse enda nooruspõlve.

- Millisesse vanuselisesse vahemikku kuulub Teie arvates noor inimene?
- Iseloomustage enda sõnadega noorust.
- Oskate põhjendada, kas tunnete end pigem nooremana või vanemana? Palun selgita valikut.
- Millised mõtteid olid Teil noorena vananemise ees?
- Oskate tuua välja midagi, mida nooruse juures igatsete?
- Palun tooge välja, mis oli Teie jaoks noorena oluline.
- Milliseid oleksid õpetussõnad, mida jagaksite noorele endale?

2.blokk. Eakate kogemused vananemisega. Vinjettide eesmärk selgitada eakatele noorte mõtteid.

- Palun selgitage, kas tunnete praeguses vanuses, et oleksite soovinud nooruses midagi teisiti teha või kahetsete millegi tegemata jätmist?
- Paljud noored kogevad pinget vanusega 25 ja 30, mil nad tunnevad, et peab olema pere, auto, maja ja täielikult iseseisev elu.
- Palun kirjeldage, kas olete tundnud kunagi vanusega seonduvaid pingeid või sotsiaalseid ootuseid?

- Palun kirjeldage paari iseloomustava märksõnaga vanadust.
- Põhjendage, kas Teie arvates on vananemine väärikas protsess? Palun selgitage, mis teeb või teeks vananemise väärikaks?
- Palun selgitage, mis Teid vananemise juures hirmutab?
- Mõelge, mis Teid rõõmsaks teeb seoses vananemise protsessiga?
- Palun selgitage kronoloogilise vanuse määratluse olulisust. Oskate põhjendada numbrilistest piirangutest tekkivat pinget?
- Oskate põhjendada, mis võib olla noorte ja eakate vahelise kaugenemise põhjuseks?

3.blokk. Noorte ja eakate omavaheline suhtlus ning kokkupuude. Eesmärk saada selgust noorte ja eakate vahelisest seotusest.

- Oskate põhjendada, mis võib olla noorte ja eakate vahelise kaugenemise põhjuseks?
- Palun kirjeldage sarnasusi ja erinevusi tänapäeva noorte enda põlvkonna noorte vahel.
- Kirjeldage enda kokkupuudet igapäeva elus noortega?
- Kuidas olete Teie noortega ühiskondlikult või mõnel muul moel seotud? Palun selgita kuidas või vastasel juhul, miks mitte.

Suur tänu, et osalesite läbiviidud intervjuus. Teie osaluse tähtsus on märkimisväärne ja oluline väärtus minu bakalaureusetöö valmimisel.

Lisa 2. Koodipuu

1.Vanus

- kronoloogiline vanus
- psühholoogiline vanus
- sotsiaalsed ootused

2.Noore ja nooruse kirjeldus

- vanuseline piir
- iseloomustavad sõnad
- saavutusvajadus

3.Vana ja vanaduse kirjeldus

- vanuseline piir
- iseloomustavad sõnad
- millisena noor ennast eakana kirjeldab

4.Ühiskondlik surve

- millised on sotsiaalsed normid
- kuidas inimest mõjutab
- positiivne või negatiivne

5.Vananemise rõõmud

- vabadus
- sotsiaalne surve
- austus ja elukogemus

6.Vananemise hirmud

- tervis
- kognitiivne võimekus

7.Stereotüübid

- ealine diskrimineerimine
- taastootmine

8.Nooremate ja vanemate inimese seotus

- positiivne ja/või negatiivne eeskuju
- kokkupuude

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marta Karu,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Kuidas noorest saab vana: noorte ja eakate vananemise kogemused“,

mille juhendaja on Reeli Sirotkina,

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni; üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **28.05.2018**